

RAZGLEDI

TIN UJEVIĆ

(1891—1955)

V mračnih novembrskih dneh je umrl na neki zagrebški kliniki po dolgih mukah karcinomskega razpadanja pesnik Tin Ujević. Z njim je preminil eden redkih, ki so preživeli dobršen del svojega življenja v namišljeni romantični deželi murgerovske Bohême, ne meneč se za suho stvarnost nepoetičnega časa. Tin Ujević je tudi v letih, ko družba ni uravnavala razmerja med založniki in avtorji, živel od svojih stihov, člankov in prevodov. Njegove bohemske navade, v katerih so mnogi videli samo izzivanje malomeščanov, so dve desetletji in nemara še dlje vzbujale večjo pozornost kakor njegove pesniške zbirke. Medtem ko je beograjski založnik Cvijanović prodal v štirinajstih mesecih nekaj manj kot 400 izvodov Ujevićeve prve pesniške knjige »Lelek sebra« (1920), je leta 1924 pisal Rastko Petrović o njegovem življenju v Beogradu: »Ali umnji od svih tih čudnih, zanesenih ljudi, Ujević koji u zimske večeri još, odeven u radničko odelo, spava svoje noći u Točideru noseći potom na svom odelu kroz ulice četinarske iglice, taj Ujević koji se hteo izdržavati dajući časove iz muzike, koju bi imao najpre i sam da nauči, iscrpeni, bolni, gospodstveni Ujević, dao nam je iznad svih ostalih dokaz bezbrižnosti i slobode kroz život.« Medtem ko so celo ljudje, ki bi sicer morali dogledati pod zanemarjeno zunanostjo tega poeta-bohema notranjo dramo neprilagodljivosti in trpljenja za iluzije, ali vsaj posledico družbene neurejenosti, besedičili o tem najizrazitejšem bohemu kot »zgledu svobode«, je bulvarski tisk pisal z umazanimi poudarki bolj o Ujevićevem življenju, kakor pa o njegovih nič kaj lahko razumljivih stihih.

Že leta 1922 je Ujević v članku »Mrsko ja« (Kritika, Zagreb) napisal svojo avtobiografsko izpoved in pesniško profession de foi. Kakor pozneje v pesmi »Pobratimstvo lica u svemiru«, je že tu odklonil individualistični solipsizem, in če v pesmi vzklika človeku: »Ne gordi se! tvoje misli nisu samo tvoje! one u drugima žive«, je v izpovednem članku takole označil pomen pesnika v družbi: »Pesnik je simbol, on je izrazilac, valjda u jedinstvenome obliku, težnja, želja i strepnja koju su, možda, univerzalne.« Njegov duh je bil na tej razvojni stopnji »očaran idealom objektivne umetnosti«. Svoj razvoj je prikazal takole: »Prošavši kroz ceste simbolizma i ekspresionizma, po kojima me u glavnome javnost poznaje, sutra ću biti, ako još budem pisao, pristaša objektivnog naturalizma i, stvarno, da tako kažem, neofuturista.« Odklanjajoč brezbrežni subjektivizem in neodgovorni individualizem celó v liričnem snovanju, je hotel ustvariti poezijo, ki bi bila v najzahtevnejšem smislu besede preprosta kakor objektivnost, in vendar po izrazu daleč od ponavljajoče se vsakdanjosti. »Tuizam je moja Muza,« pravi v navedenem sestavku. »To znači: ja sam skino sa sebe sve maske, uleteo sam u čistu dušu, utopio sam beznadno u svetlostnu i duboku ljudsku jednodušnost i bezimennost.« Čeprav je imel kot človek dovolj subjektivnih vzrokov za melanholične, elegične izlive svojih čustev, je našel v tej spojitvi z brezličnostjo revnih in preprostih ljudi sozvočje z njihovimi majhnimi radostmi in z njihovim malone animaličnim uživanjem tega,

da so, to je z brezpogojnim priznanjem biti (esse). »Meni sveta je tuga, ali svetlija radost,« vzklika v pesmi »Orfika«. Ta odnos do življenja in do vsega človeškega mu je ostal do zadnjih let. Vsa Ujevićeva poezija od »Leleka sebra« do nedavno izšle zbirke »Žedan kamen na studentu« je stala v znamenju iskanja objektivnih vrednot v pesniški emocionalnosti in napornega, malone znanstvenega prodiranja v strukturalne probleme jezika, v semantiko besed, v melodijsko uglašanje vokalov in konzontanov, v možnosti skrajnega razširjenja in poglobitve pesniškega izraza. Ni opazil, da se v tem prizadevanju znova srečuje s simbolisti in subjektivistami.

Tin Ujević je bil izmed vseh jugoslovanskih pesnikov najizrazitejši učenec novih pesniških šol Pariza. Izmed simbolistov mu je bil Rimbaud bližji od Verlaina. Rimbaudovo je tisto prizadevanje, da bi skozi skrajno subjektivnost izraza obvladal in osvojil objektivnost poezije. Po Rimbaudu ima simpatije do semantičnih poizkusov z jezikom in do igre z glasbenimi ali celo barvnimi učinki vokalov. Čeprav je sicer bil po stilu svojega življenja podobnejši Verlainu kakor Rimbaudu, je čar »violons d'automne« prenašal v verze, ki so manj muzikalni, kakor n. pr. Matoševi ali Wiesnerjevi, zato pa polni nečesa na pol temnega in zabrisano vizionarnega kakor zora med oblaki. Prevladujočo barvo Ujevićeve poezije bi lahko imenovali clair-obscur. Njegovi pejzaži so sivi kakor slikarski motivi Emanuela Vidovića. Od Rimbauda je šla Ujevićeva pot k Apollinairu in nekoliko morda k Paulu Valéryju. Če je tu našel zadnje stolpe svoje pesniške miselnosti in je skozi njihove line gledal svet, se je od tod samo spogledoval s futurizmom in nadrealizmom. Nedvomno je André Breton prehodno vplival na Ujevićevo iskanje novega pesniškega jezika. Toda ni se docela podredil ne njemu ne kateri drugi smeri. Stel se je celo med njegove predhodnike. V svojem eseju »Kod g. André Bretona« (v knjigi »Ljudi za vratima gostionice«, str. 109—125) pravi o tem: »Ono što primamo u Bretona, to je ono što nije nadrealistično, ono što hoće ili barem kuša da živi. Ja sam bio na trenutke nadrealist, skoro deset godina ranije nego se taj pokret pojavio, samo u nekim padljivim fragmentima moje prolazne lirike, u krizi raštenja.« Na nadaljnjih straneh tega eseja o Bretonu in nadrealizmu izpoveduje Tin Ujević svoje iskanje samoniklega pesniškega izraza na poteh tuje, večidel francoske pesniške izkušnosti. Književnost po skupinah ali šolah, pravi Ujević proti koncu svojega sestavka, ni zadeva okusa, marveč volje, »partiprisa«. Tudi nesmisli utegneje kaj pomeniti v slovstvu. Toda iz tega ne sledi, da morajo drugega prepričati, da morajo iti s časom ali pred njim. In izbira pravega programa je zadeva pravilne orientacije, odkritja lasne smeri. Ujević je sicer že v zbirki »Lelek sebra« našel nekako podlago svoje smeri; potem je izpopolnil avtonomnost svoje poetike v »Kolajni« in morda še bolj v najboljši zbirki »Ojadjeno zvono«; celó v knjigi, ki je izšla necelo leto pred njegovo smrtjo, v »Žednem kamenu na studentu«, je dostavil tem odkritjem svojega ustvarjalnega vida marsikateri nov odtенок, vendar pa je v bistvu bil in ostal izrazit rimbaudovski alkemik, eden redkih te vrste v hrvatski in srbski poeziji in hkrati eden največjih pozitivnih eksperimentatorjev v vsej jugoslovanski pesniški literaturi. To eksperimentiranje, ta alkemija iskanja, kako pretopiti preprosto snov v zlato poezije, ni nastajala samo iz individualne potrebe Ujevićevega pesniškega nagnjenja, marveč je obenem pomenila poizkus, spojiti v neko novo, balkansko poetiko dosežke zahodnega pesniškega razvoja in južnoslovanske estetske kulture, izviraajoče iz srbskih srednjeveških

fresk prav tako kakor iz dalmatinskih odmevov italijanske renesanse, iz narodne pesmi in njene orientalsko melanholične melodike prav tako kakor iz vseh poetičnih dosežkov od Vraza in Radičevića do novejšje poezije hrvatskih in srbskih modernistov. V tem prizadevanju po balkanskem pesniškem modernizmu, ki bo izražal v novih formah življenjsko občutje južnoslovenskega človeka, je Dalmatince Ujević zrasel preko vseh medsebojnih ograj srbstva in hrvatstva. Njegove zbirke so izhajale v cirilici ali v latinici, v njegovi prozi se je ijekavščina menjavala z ekavščino. Kljub vsem človeškim padcem in vsej zapletenosti svojega vnanjega življenja je bil Ujević bolj jugoslovanski kakor pa regionalno hrvatski pesnik. Tudi tu je bil soroden Matošu, svojemu prvemu učitelju v lirični umetnosti, in Andriću, ki je z Ujevićem vred nastopil v pomembnem, a danes po krivici pozabljenem pesniškem zborniku »Hrvatska mlada lirika«.

Že Prohaska (Srbocharvatská literatura, Praha 1928) je videl v Tinu Ujeviću »prvega jugoslovanskega lirika povojne Moderne«, dasi mu je v marsičem ugovarjal. Eno izmed prvih mest mu je ostalo vse do smrti. Čeprav utegne v prihodnosti kakor orumenelo listje z živega drevesa odpasti to, kar je nastalo iz same želje po pesniški alkemiji, iz kljubovanja času in družbi, bo vendar ostala za Tinom Ujevićem jasna in čista sled. Za njo nam dajejo poroštvo pesmi, v katerih se je izrazila ne samo pesnikova samostojna osebnost, marveč tudi nekaj, kar bi lahko imenovali plemenska samosvojost naroda, iz katerega je potekel; ostali bodo izrazi njegovega zlitja z ljudstvom, z množicami, z brezličnimi, ki obračajo kolesa zgodovine; ostale bodo pesmi, v katerih je prišla do izraza krepka emocionalnost sodobnega človeka in ki so prežete z močno refleksivno vsebino. Naposled bo ostalo Ujeviću daleč vidno mesto v razvoju srbskohrvatskega pesniškega jezika, za katerega je poleg tankega sluha za stil in lepoto uporabljal široko, malone eruditsko znanje.

Božidar Borko